

ОСТАВНИК ОДЕСЬКИЙ (ГІМНОСПЕРМІЙ ОДЕСЬКИЙ)

Gymnospermium odessanum (DC.) Takht.
(*Leontice altaica* Pall. var. *odessana* DC., *L. odessana* (DC.) Fisch.)

Родина Барбарисові — Berberidaceae

Природоохоронний статус виду
Вразливий.

Наукове значення
Палеоендемік. Реліктовий вид з давньосередземними генезисними зв'язками.

Ареал виду та його поширення в Україні
Добруджа, Молдова, Причорномор'я. В Україні — Пн.-Зх. Причорномор'я. Адм. регіони: Од, Мк, Хс.

Чисельність та структура популяцій
Відомо близько 20 місць зростання. Популяції локальні, переважно з дифузною просторовою структурою. Щільність популяцій здебільшого висока (кілька десятків особин на 1 м²). За віковим спектром популяції нормального типу, повночленні. Віталітетний тип більшості популяцій рівноважний. Чисельність популяцій зменшується.

Причини зміни чисельності
Обмеженість і фрагментарність ареалу, ізолюваність популяцій, невідповідність гірсько-лісової природи виду сучасним умовам степу, вузька екологічна пластичність, руйнування екотопів виду.

Умови місцезростання
Вапнякові, лесово-вапнякові й гранітні схили, яри та балки (у трав'яному ярусі степових, деревно-чагарникових угруповань, наскель-

них (кл. *Rhamno-Prunetea* та *Urtico-Sambucetea*) і байрачних лісів, де інколи виступає як співдомінант), фітоценози чагарникових степів (*Caraganea fruticis*, *Spireaeta crenatae*), відкриті ділянки степових схилів (кл. *Festuco-Brometea*), суміжні з чагарниковими заростями, лісові галявини (кл. *Trifolio-Geranietea*). Ксеромезофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика
Геофіт. Багаторічна трав'яна рослина 5–20 см заввишки. Бульбокореневище досягає 50 мм в діаметрі. Стебел кілька, простих, прямостоячих. Листок розетки (прикореневий) одиничний довгочерешковий, трійчаторозсічений на пальчаторозсічені довгасті сегменти другого порядку. Стебловий листок один, подібний до прикореневого, з двома прилистка-

ми, короткочерешковий. Квітки світложовті, зібрані у верхівкову китицю. Плід куляста коробочка. Цвіте в березні–квітні, плодоносить у квітні — на початку травня. Розмножується насінням та бульбокореневищами.

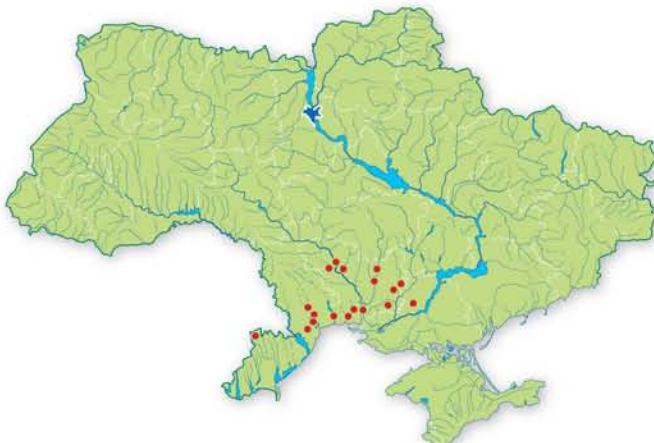
Режим збереження популяцій та заходи з охорони
Занесений до Червоного списку МСОП. Охороняється в РЛП «Гранітно-степове Побужжя», та заказниках. Доцільно виявити всі існуючі популяції виду, здійснювати їх моніторинг, розширити мережу об'єктів ПЗФ. Заборонено збирання рослин, руйнування місць зростання.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах
Вирощують у ботанічних садах: Національному ім. М.М. Гришка НАН України, Одеського та Херсонського університетів.

Господарське та комерційне значення
Декоративне.

Основні джерела інформації
Бойко, 1988; Бородин, 1965; Гусяков, Дятлов, Ружицкая, 1984; Крицкая, Новосад, 2001; Литвиненко, 1986; Мосякін, 1999; Флора УРСР, 1953; ЧКУ, 1996.

Автори: Л. І. Крицкая, В.В. Новосад,
Фото: В.В. Новосад

БЕРЕЗА ДНІПРОВСЬКА

Betula borysthena Klokov

Родина Березові — Betulaceae

Природоохоронний статус виду

Неоцінений.

Наукове значення

Причорноморсько-заволзький псамофільно-долинний неоендемік.

Ареал виду та його поширення в Україні

Степова зона східної Європи. В Україні: пониззя Пд. Бугу, Дніпра та по Сіверському Дінцю. Адм. регіони: Пл, Лг, Мк, Хс, Зп.

Чисельність та структура популяцій

Популяція на Нижньодніпровських пісках займає близько 5000 га. На Нижньобузьких пісках у відомих раніше локалітетах знищена, але виявлена біля с. Галіциново. З околиць м. Запоріжжя та Кременчука відома за давніми зборами, але дані щодо сучасного поширення відсутні. Колки невеликі, мають витягнуту, рідше округлу форму, займають площу від (10) 50 до 1000 (2500) м², а у подових зниженнях — кілька га. У типовій колці зростає від 10 до 120 (200) особин. Щільність 1200–1700 особин на 1 га.

Причини зміни чисельності

Створення штучних монокультурних насаджень сосни, затоплення знижень, засипання пісками, пожежі, рубки, пошкодження через заготівлю гілок та бруньок.

Умови місцезростання

Піщані тераси в долинах крупних річок, котловини вивування, де формуються дернові середньопотужні підзолисті ґрунти, які на глибині 0,5–2 м підстилаються водонепроникним глинистим шаром. Витримує засипання піском. У зниженнях утворює невеликі колки, часто в комплексі з лучною, болотною

або солончаковою рослинністю. Угруповання на Нижньодніпровських аренах відносяться до союзу *Asparago tenuifolii-Quercion robori* кл. *Salicetea purpurea*. Мезофіт.

Загальна біоморфологічна характеристика

Фанерофіт. Листопадне дерево до 10 м заввишки або кущ. Кора на стовбурі та старих гілках біла, на молодих гілках червонувато-бура зі смолистими бородавочками. Листки цупкі, шкірясті, яйцеподібно-ромбічні, на коротко опушених або майже оголених черешках. Квітки різностатеві, зібрані у сережки. Плід яйцеподібний горішок, опушений біля верхівки, з плівчастими крильцями. Цвіте у квітні-травні. Плодоносить у серпні. Розмножується насінням та вегетативно.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Занесений до Європейського червоного списку рослин, угруповання занесені до «Зеленої книги України». Охороняється у Чорноморському БЗ, низці заказників та РЛП. Необхідний моніторинг стану популяцій, репатріація, створення об'єктів ПЗФ на Козако-Лагерній та Виноградівській аренах. Заборонено суцільні рубки, зміну гідрологічного режиму, надмірне випасання та організацію рекреаційних пунктів.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Вирощують у ботанічних садах півдня України та паркових і вуличних насадженнях нижнього Придніпров'я.

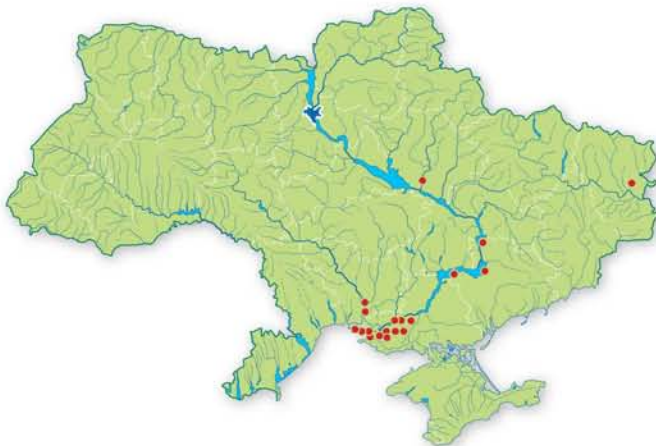
Господарське та комерційне значення

Озеленення, лікарське, протиерозійне, ценозоформуюче.

Основні джерела інформації

Бойко, Бойко, Лічінкіна та ін., 2005; Гринь, 1954; Екофлора України, 2004; Зелена книга Української ССР, 1987; Пачоский, 1915; Уманець 1999; Уманець, Соломаха, 1999; Флора восточної Європи, 2004; Флора УРСР, 1936; ЧКУ, 1996.

Автори: І.І. Мойсієнко, О.Ю. Уманець, М.Ф. Бойко
Фото: І.І. Мойсієнко, Б. Суднік-Войциковська (вставка)

БЕРЕЗА НИЗЬКА

Betula humilis Schrank (*B. fruticosa* Pall.,
B. myrsinoides Tausch, *B. rossica* Minjaev,
Chamaebetula humilis (Schrank) Opiz)

Родина Березові — Betulaceae

Природоохоронний статус виду
Вразливий.

Наукове значення
Реліктовий (гляціальний) вид на пд. межі ареалу.

Ареал виду та його поширення в Україні
Євросибірський вид, поширений від Центральної Європи до Сх. Сибіру та Пн. Монголії. В Європі трапляється переважно на рівнині (Росія, Білорусь, Україна, Польща та Німеччина), в передгір'ях Альп в Швейцарії, у Пд. Карпатах в Румунії. В Україні зростає на Поліссі, Розточчі, Волино-Подільській височині. Адм. регіони: Вл, Рв, Жт, Кв, Чн, См, Льв.

Чисельність та структура популяцій
Трапляється окремими ізольованими популяціями, які займають невелику площу, від кількох квадратних метрів до 50 га. На 10 м² припадає в середньому 1–3 кущі.

Причини зміни чисельності
Різка порушення рівня ґрунтових вод у зв'язку з гідромеліоративними роботами, видобутком торфу.

Умови місцезростання
Евтрофні осоково-гіпнові та осокові болота, мезотрофні осоково-сфагнові, березово-осоково-сфагнові, вербово-осоково-сфагнові, сосново-осоково-журавлино-сфагнові, оліготрофні осоково-сфагнові болота. Ґрунти кислі (рН 4,3–7), надмірно зволожені, часто торф'яністі. Елемент різних асоціацій, що відносяться до

кл. *Scheuchzerio-Caricetea nigrae*, *Phragmiti-Mag-nocaricetea*, *Molinio-Arrhenatheretea* (порядок *Molinietalia*), рідше — *Oxycocco-Sphagnetea* (союз *Sphagnion magellanicum*), *Alnetea glutinosae* (асоціація *Salicetum pentandrio-cinereae*).

Загальна біоморфологічна характеристика
Кущ 1–2,5 м заввишки, максимальна висота 3,8 м. Кора чорно-бура на старих гілках та червонувато-бура на молодих, вкритих смолистими бородавочками і рідкими короткими волосками. Листки 1–3 см завдовжки, серцеподібні або яйцеподібно-овальні, зубчасті. Квітки різностатеві, зібрані в сережки. Плід горішок до 2 мм завдовжки, з крильцями. Цвіте в травні, плодоносить у липні. Розмножується вегетативно (розростанням кущів) та насінням.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Необхідно взяти під охорону всі місцезнаходження виду поблизу пд. межі ареалу. Охороняється в ПЗ «Розточчя», «Черемський», Шацькому НПП, в заказниках «Нечемне», «Чохівський», «Любче», «Мішич», «Озерище» (Волинська обл.), «Буцанський» (Рівненська обл.), «Романівське болото» (Київська обл.), «Замглай» (Чернігівська обл.), «Ретинський» (Сумська обл.). Заборонено порушення умов місцезростання, знищення кущів.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

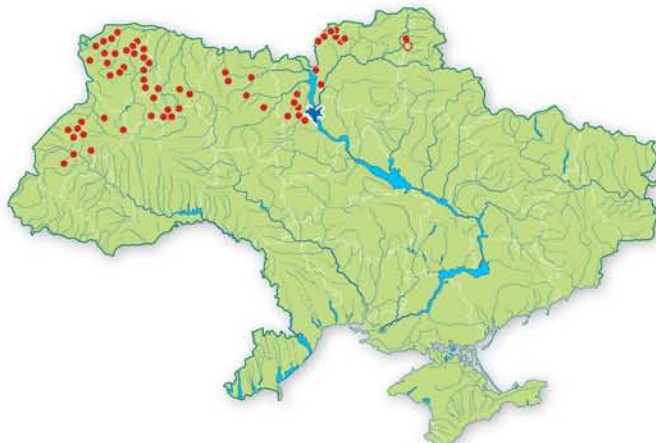
Вирощують в Національному ботанічному саду ім. М.М. Гришка НАН України, в дендропарку Березнівського лісового коледжу в Рівненській області.

Господарське та комерційне значення
Декоративне, ценозоутворююче.

Основні джерела інформації

Андриєнко, 1982; Жижин, Кагало, 1989; Заказник «Любче», 2001; Івченко, 1983; Мельник, Савчук, 2004; Мельник, Савчук, Баточенко, 2001.

Автори: В.І. Мельник, Л.А. Савчук
Фото: В.П. Гелюта, П. Косінський (вставка)

БЕРЕЗА КЛОКОВА

Betula klokovii Zaverucha

Родина Березові — Betulaceae

Природоохоронний статус виду

Зникаючий.

Наукове значення

Вузький ендемік, споріднений з *B. pubescens* Ehrh.

Ареал виду та його поширення в Україні

Пн.-зх. Поділля: Кременецькі гори — останцеві г. Страхова, Маслятин, а також поодинокими особинами спорадично на інших пагорбах масиву. Адм. регіон: Тр.

Чисельність та структура популяцій

Відомі дві популяції, що складаються з кількох локусів кожна. На г. Маслятин популяція найбільша (понад 40 різновікових особин), повночленна, з переважанням середньовікових і старих генеративних особин; молоді особини поодинокі трапляються в плакорній частині гори. На г. Страхова популяція згасає й представлена поодинокими пригніченими особинами.

Причини зміни чисельності

Екологічно неадекватні лісгосподарські заходи, насадження культур з неаборигенних видів, рекреація, руйнування екотопів унаслідок видобутку вапняку.

Умови місцезростання

Остепнені схили пагорбів пд. та пд.-зх. експозиції. У складі рідколісся з остепненим травостоєм з домінуванням *Carex humilis*, в екотонах між лісом та остепненими схилами разом з *Betula pendula* Roth. Мезоксерофіт, кальцефіл.

Загальна біоморфологічна характеристика

Фанерофіт. Дерева, 5–15, рідко до 20 м заввишки, стовбурів 1–2, прямостоячих або вис.

(нахилених), інколи трохи звивистих. Кора на стовбурах матово-біла, не відшаровується, горбкувата, з великою кількістю чорно-сірих плям, при основі стовбурів чорно-сіра, глибоко потріскана; тонкі гілки — повислі, з вишнево-бурою корою, гілки поточного року опушені. Листки яйцеподібно-ромбічні або довгасто-яйцеподібні з клиноподібною цілокраєю основою і коротко загостреною верхівкою 25–55 мм завдовжки, 15–40 мм завширшки, трохи шкірясті, з 5–7 парами бічних жилок, зверху темно-зелені, майже голі, знизу сірувато-зелені, густо вкриті жовтувато-коричнюватими крапчастими залозками, в кутах жилок з борідками рудуватих волосків; нерівно-подвійно-пилчастозубчасті. Чоловічі сережки 30–55 мм завдовжки; жіночі на час цвітіння циліндричні, 9–17 мм

завдовжки. Приквіткові луски при плодах густо опушені. Горішки обернено-яйцеподібні або довгасто еліптичні, густо опушені при верхівці; ширина крилатки 1,9–2,5 (2,8) мм. Цвіте в травні, плодоносить у вересні-жовтні.

Режим збереження популяцій та заходи з охорони

Охороняється у ПЗ «Медобори» (філіал «Кременецькі гори»). Доцільно забезпечити моніторинг стану популяцій і лісгосподарські заходи для сприяння поновленню виду. Необхідно проводити планомірні пошуки оселищ виду на інших пагорбах масиву. Доцільно ввести вид у культуру. Заборонено руйнування екотопів, створення нових кар'єрів з видобутку вапняку й піску, неконтрольовану рекреацію.

Розмноження та розведення у спеціально створених умовах

Відомостей немає.

Господарське та комерційне значення

Декоративне, лісгосподарське.

Основні джерела інформації

Заверуха, 1964, 1985; ЧКУ, 1996

Автори: О.О. Кагало, Н.В. Скібіцька,
І.Я. Реслер, Г.І. Оліяр
Фото: О.О. Кагало

